

PÉTER LÁSZLÓ

Politzer

György

útja

1

Georges Politzer három hónapig maradt bilincsek között. Március elejétől kezdve pontosan május 23-ig. Ez idő alatt éjjel-nappal kezeit hátára láncolták a bilincsek. A csuklóin sebek keletkeztek, ezek megfertőződtek, kelések pokolvarrá fejlődtek — ezektől, miként egy elkárhozott, szenvedett. Valaki látta a börtönében — mielőtt kiszolgáltatták volna a németeknek —, s azt állítja, hogy Politzer csuklóját eltörték, mert itt már láthatóvá lett egy csont, amely elváltoztatta karját. Vég nélkül kínozták, bikacsökkel verték és husággal. Ketten is kellett, hogy tartsák. És mégis, az arcában még mindig volt valami, amit a kínok nem tudtak kioltani.

De ennek a hosszú mártíriumnak főjelenete különleges szörnyű körülmények között játszódott le. Valóban, az akkori belügyminiszternek, Pucheu úrnak a jelenlétében, aki ezért külön odafáradt, azzal az ürüggyel, hogy nem tudni milyen leleplezéseket, nem tudni milyen meg nem szerzett vallomásokat csikarjanak ki belőle. Georges Politzert meztelenre vetkőztették, és vadul megvesszőzték, különösen és kitartóan a nemi szervein. Pucheu úr nézte, hogyan csinálják, ő vezényelte a kínzást.

Georges Politzert nem ítélték el. Csak úgy, mint Jacques Decourt. Csak úgy, mint Jacques Solomont. Vichy, akinek kényelmetlen volt, hogy feleljen ezekért a rendőrség által ráhagyott tépett mártírokért, egyszerűbbnek találta, ha kiszolgáltatja — őket is — a nácioknak. Állítólag éppen ebben az időben Párizsban merényletet követtek el egy német hadbiztos ellen. Georges Politzert nyolc nappal előbb arra kérte fel a Gestapo, hogy „segítsen a francia ifjúság átalakításán munkálkodni”; ezen az áron biztosítják számára szabadságát, feleségét is, akit ugyancsak letartóztattak, és bőségesen gondoskodnak róluk és gyermekeikről. És képzeljük el, azt felelte: nem; és mikor újra visszajöttek hozzá, megtudhatták, hogy nyolcnapi gondolkodás után sem változott meg válasza.

Így azután május 23-án reggel 6 óra körül kihozták cellájából, odalökték egy túszcsoportba, s délután 2 óra tájban mindannyiukat agyonlőtték. „Azt a nagy-

ságot, amely őt az emberek fölé emelte, nem tudom kifejezni” — írja egy tanú. Haláláig énekelte a Marseillaise-t. A Mont Valérien-en történt ez...

2

1942. május 23-án — most harminc éve — történt ez; a főntebbi beszámoló 1943 júliusában írta Louis Aragon, a kivégzettek harcostársa, barátja. Mert május 27-én ugyancsak a Valérien-dombon, „Párizs Golgotáján”, ahogy Aragon nevezi, agyonlőtték Jacques Solomont, a kiváló fizikust, és 30-án Jacques Decourt, az író, fordítót, a *Commune* főszerkesztőjét. *Három bajtársam volt* — írta címül megemlékezése fölé Aragon: erről a háromról szólt. Gépelt másolatokban terjesztették akkoriban.

Georges — vagy ahogyan ő használta nevét: George — Politzer nem francia volt, hanem magyar. Először mi is mint George Politzert ismertük meg: 1949-ben a Szikra Kiadó *Tudomány és Haladás* című sorozatában, a Györfly-kollégisták Szabolcsi Miklós vezette francia munkaközösségének fordításában jelent meg *A filozófia alapelemei* címmel a párizsi munkásegyetemen tartott előadásainak Párizsban is csak 1946-ban kiadott szövege. A magyar értelmiség jelentős része az ő könyvéből ismerkedett meg a marxista bölcselettel. De csak évek múltán, Bajomi Lázár Endrének az *Élet és Irodalom* 1967. június 24-i számában *A materializmus Pascalja* című cikkéből vált országosan ismertté Politzer magyar származása. Azóta számos apró adalék került nyilvánosságra, s ebből nagyjából már kikerekedik Politzer György gyermekkorának, pályakezdésének vázlatos rajza.

3

Féltestvére, özv. Sugár Jenőné közölte velem születése dátumát: 1903. május 3-án született Politzer György, édesapjának, dr. Politzer Jakabnak és harmadik feleségének, Rosenberg Gizellának házasságából. Sugárné Politzer Alíz a második házasságból született. Arra nem emlékszik, hogy öccse hol született, de minthogy azt állítja, iskoláit négy gimnáziumig az Árva megyei Trsztenán végezte, valószínű, hogy ott is született. Édesapja ugyanis Trencsénben és Árvában volt orvos, s ezután lett Nagyváradon szanatóriumi igazgató. Első felesége meghalt gyermeke születésekor a gyerekekkel együtt. A másodiktól négy gyermeke volt, de az utolsó születésekor ez is meghalt. Harmadik házassága nem sikerült, elvált, de a kis Gyurit magánál tartotta. Orvosi gyakorlatát Gyuri gyermekkorára idején a Heves megyei Selypen folytatta, itt élt negyedik feleségével és gyermekeivel 1929-ig, akkor nyugdíjba ment, és a fővárosba költözött. Kátai Gábor a *Heves megyei Népszerűség* 1967. augusztus 13-i számában Selyp — a mai Lőrinci része — néhány régi lakójával beszélgetve mind a kedvelt kórorvosra, mind föltűnően eszes és eleven fiára vonatkozó visszaemlékezéseket gyűjtött össze. Ezt a cikket olvasva, a Budapesten élő László Imre levéllel kereste meg az újságíró, s közölte benne: Szegeden együtt járt gimnáziumba, s egy internátusban lakott Politzerrel. Kátai Gábor ugyancsak a *Heves megyei Népszerűség* 1967. november 12-én ezeket az emlékeket is közölte. Baráti szívességből ez az újságcikk jutott el hozzám, s ekkor kezdtem utánajárni Politzer György szegedi éveinek.

4

Nagy meglepetésemre nem kisebb műben találkoztam nevével, mint a szegedi ellenforradalom hírhedt krónikásának, Kelemen Bélának hatalmas könyvében: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez*. („Van szerencsém

előfordulni benne” — írta róla gúnyosan s ugyanakkor csöppet sem szégyenkezve Juhász Gyula.) Kelemen Béla könyvének végén beszámol a különféle intézményekben, testületekben zajlott forradalmi tevékenységről, így az iskolákban történekről is. A maga szája íze szerint torzítva az eseményeket, ezt írja az 546. lapon: „Az iskolai fegyelmetlenség átcsapott az internátusokra is. Azelőtt kifogástalan viselkedésű tanulók megvadultak, és kemény kihágásokat követtek el. Valamennyi közül talán mégis kitűnik a kereskedők Fodor utcai internátusában történt eset, ahol az internátusi felügyelőt Politzer György VI. o. tanuló kezdeményezésére a tanulók székekkel megverték. Az ügy a munkástanács elé került, és az — egészen természetesen — a féktelen tanulóknak állott pártjára, úgy, hogy a nevelőnek el kellett hagynia az intézetet.”

Az esetre László Imre is emlékezett. „Politzer vezetésével — írta — a diákok barikádokat emeltek a stúdium helyiségében, és követelték, hogy a két igen durva, posztjára egyáltalán nem méltó felügyelőt váltsák le.” Nyoma van ennek a szegedi forradalmi hetilap, az *Igazság* 1919. február 17-i számában is, nem lehetetlen, hogy éppen Politzer György tollából. *Felül kell vizsgálni az internátusokat!* címmel a névtelen cikkíró követeli a munkástanács intézkedését a magáninternátusok visszáéléseinek megakadályozására, és szóvá teszi a főlügyelők magatartását is. „A tanulmányi felügyelők — úgymond — ritka esetben intelligens emberek, még ritkább esetben tanárok.” A legtöbb félbenmaradt egzisztencia, aki lakásért, ellátásért, csak zsebpénznek elég fizetésért vállalkozik a szolgálatra, amelyre egyébként semmi sem képesíti. Ilyen a kereskedők internátusának idegbeteg, rabiátus főlügyelője is. „Ez az ember — mondja a cikk — nemcsak hogy üti és veri a diákokat, hanem oly kifejezéseket használ, melyek még az iskolai kifejezésekhez egyébként hozzászokott diákokat is felháborodással töltik el. Bottal és korbáccsal nyargal ő ott, ahol a diákok tanulmányaira kellene felügyelnie.”

Minden bizonnyal Politzer György nyomtatásban megjelent első írása az *Igazság* 1919. február 21-i számának *Hogyan csapták be a szegedi diákokat!* című cikke. Ebből kiderül, hogy Politzer György mint szegedi küldött részt vett február 2-án a budapesti Barcsay utcai főgimnáziumban rendezett diákgyűlésen, amely a középiskolai ifjúság forradalmi követeléseit, egyebek közt az érettségi eltörlését (!), megfogalmazta.

A cikkben arról van szó, hogy ott megismerkedtek egy „hírlapíróval”, aki azután Szegedre is lejött, hitegette a diákokat Kunfi Zsigmonddal meg Vészi Margittal való kapcsolataival, s közben — stílusosan, a helyzethez illően — kizsarolt az egyik szegedi fiútól *hét kilo paprikát!* Ezzel azután meglépett, míg a diákok forradalmi képviselői — köztük bizonyára Politzer is — hasztalan várták, hogy kívánságaiknak a *Pesti Hírlap* vagy *Az Est* terjedelmes cikkben hangot adjon. „Így csapta be egy álhírlapíró a szegedi diákokat!”

A cikk aláírása: *P. Gy.* Egy évtizede, amikor összeállítottam az *Igazság* cikkeinek repertóriumát, az egykori szerkesztőnek, Lencz Gézának segítségével sem tudtuk megoldani e betűjelek titkát. Azonban Politzer György szegedi szerepléséről a *Magyar Hírlap* 1969. február 14-i számában írt cikkem egyszeriben eszébe juttatta a Szombathelyen élő veterán újságírónak és nyomdásznak, ki volt hetilapjának e munkatársa. Neki is, akár a szegedi munkásmozgalom öreg harcosának, Katona Andrásnak, elsősorban jellegzetes vörös haja él elevenen emlékezetében. Katona András csak Gyurinak ismerte, vezetéknevét tán akkor sem tudta, de félreérthetetlenül emlékezett rá: együtt tartottak gyűléseket a szegedi középiskolákban 1919 tavaszán. Amikor beszélt nekem róla, rögtön tudtam, hogy Politzerről van szó. Kátai Gábor cikkében olvastam Ágó Lajosnak, Politzer selypi barátjának jellemzését: „Kicsit vörösbe hajló haja volt, hátrafésülve hordta, lelkesen csillogó szeme és szép vállas termete volt.” Meg Jahn Ferenc özvegye idézte levelében férje szavait: „Sokért nem adnám, ha még egyszer láthatnám azt a vörös hajú, szeplős képét!” A kitűnő szocialista orvosnak és Politzer Györgynek diákbarátsága még föltárára vár.

Gimnáziumi osztálytársa, Kormányos István ügyvéd, aki később József Attila szegedi baráti köréhez tartozott, szintén nagyon jól emlékezik rá. Tudta, hogy Paul Adolfnak a mai Juhász Gyula utcában volt internátusában lakott. „A gimnázium legkiválóbb tanulói közé tartozott, kit a tanári kar is példaképpen állított a többi tanuló elé.” Azt állítja, hogy a főgimnáziumból — a mai Radnóti Miklós gimnázium elődjéből — hárman léptek be 1919 januárjában a kommunista pártba: Politzer, az egy osztállyal fölötte járó Balogh Imre és Weichherz Ödön. A Tanácsköztársaság kikiáltása után diáktanács alakult az iskolában, *elnöke a hatodikos Politzer lett*, tagja pedig az előbbieken kívül még Szögi Géza. Amikor március 27-én a francia megszállók ultimátumára a szegedi direktórium elhagyta a várost, Politzer és társai is eltávoztak. *A fiatal diákok beálltak a Vörös Hadseregbe, részt vettek a szolnoki csatában.* Kormányos István utóbb azt hallotta, hogy Politzer — fiatal kora ellenére — egy alakulat politikai biztosa lett. A bukás után viszont az a hír járta róla, hogy forradalmi szereplése miatt az aszódi javítóintézetbe került.

Annyi bizonyos, hogy a szegedi állami főgimnázium 1920-ban megjelent közös értesítőjében ez áll: „*Politzer György bizonyítványa miniszteri rendeletre megsemmisítettett.*” Korábban, az 1917/18. tanévről szóló értesítőből pedig bizonyítva látjuk, amit társai Politzer kiválóságáról emlékezetükben őriznek: az V. osztályban *jeles rendű volt és egész tandíjmentes.*

5

Még tisztázatlan, hogy 1919 és 1921 között mi történt vele. *Magyar Hírlap*-beli cikkem után jelentkezett Debrecenből Krausz Jenő, a Filmtechnikai Vállalat vezető mozsizerelője, s állította, hogy 1920 januárjában az aszódi javítóintézetben, ahová az ellenforradalom a forradalmakban tevékeny szerepet játszott fiatalkorúakat gyűjtötte, megismerkedett a nála egy évvel és egy nappal fiatalabb Politzerrel, sőt májusban, mikor mint villanszerelő kinti munkára segítségként magával vitte Politzert, együtt szöktek meg. Állítása szerint Csehszlovákiába vették útjukat, Ipoly-ságon jelentkeztek a hatóságoknál, onnan Pozsonyba mehettek. „Ott jelentkezünk a Csehszlovák Kommunista Párt központjában. Itt Gyurkát sokan ismerték, sok magyar emigráns volt itt. Persze engem senki sem ismert, mert én csak egy vörösőr voltam, így Gyurkának köszönhettem, hogy befogadtak engem is, elhelyeztek munkába. Gyurka pedig ott maradt mint adminisztrátor a pártközpontban. 1921 márciusában váltak el útjaink. Gyurka Prágába került, én meg Trnavára kerültem az ottani Coburg művekhez. Az év májusában kaptam tőle levelet, melyben írta, hogy nagy az öröme, mert tovább tanulhat.” Állítólag 1922 őszén kapta tőle az utolsó levelet. Azóta csak az én cikkemből hallott róla.

Ennek nem mond ellent, hogy Sugár Jenőné szerint 1919 után hazatért apjához, Lőrincibe. Ágó Lajos is emlékezett erre: „A Tanácsköztársaság bukása annyira megviselte, hogy amikor hazakerült, mintha kicserélték volna. Az azelőtt vidám fiúból gondolataiba mélyedő, tartózkodó, csendes ember lett. Egyszer találkoztunk, akkor mondta, hogy franciául tanul, mert Párizsba készül egyetemre.”

Sugárné szerint a határon át apja segítette szökését. Ez már nem egyezik a Krausz Jenő emlékeivel. Jahn Anna föltételezi, hogy 1919 után a pesti Barcsay utcai (ma Madách Imre) gimnáziumba járhatott, s ekkor volt együtt Jahn Ferencsel. Mindez egyelőre még homályban van; azt sem tudjuk, hol fejezte be középiskolai tanulmányait, s mikor ment ki Párizsba. Valószínű mégis, hogy 1921-ben.

6

1923-ban ugyanis már megjelent a maga alapította és szerkesztette *Revue de psychologie concrète* című folyóirat első, majd második számában (több sem látott napvilágot!) egy-egy lélektani tanulmánya. Magát a „konkrét lélektan” fogalmát is

ő találta ki: a materialista pszichológia maga elképzelte elveit, rendszerét nevezte annak. Ahhoz, hogy minderre képes lehetett, már jó időt kellett kint töltenie.

Ebből az időből való az az emlék is, melyet Illyés Gyula örökölt meg nagy-szerű önéletrajzi regényében, a *Hunok Párizsban* lapjain. Meglepő az a párhuzam, ahogyan ők ketten indultak. Illyés fél évvel idősebb, mint Politzer, és hasonlóan vette ki részét a forradalmi diákmozgalmakból; erről a *Kora tavasz* hiteles és kedves dokumentum. Mind a ketten ott voltak Szolnoknál. (Most tudtam meg egy szabadkai könyvecskéből, hogy ott harcolt a későbbi költő, az Illyésnél két, Politzernél három évvel idősebb — már 19 éves! — Fekete Lajos is.) Közös sors az emigráció is: Fekete Lajos Jugoszláviába, Illyés meg Politzer Párizsba indult. Itthon nem ismerték egymást, de kint szükségképpen összetalálkoztak. A *Hunok Párizsban Nyitánya* mindjárt azzal a jelenettel kezdődik, amelynek Politzer — a regényben Pulcher a neve — a főhőse. A Sorbonne dísztermében Petőfi Sándor születésének századik évfordulóját ünneplik. A hivatalos Magyarország képviselőjében ott feszít a kurzus művelődéspolitikai vezéralakjának, Pekár Gyulának atléta termete. (Itthon ezekben az években de sokszor tollára tűzi „a Danton szerzőjét” a szegedi publicista: Juhász Gyula!) Pekár mint ünnepi szónok Petőfi kapcsán a szabadságot emlegette. S most idézem Illyést, behelyettesítve a költött nevekbe a valódiakat:

Politzer a terem másik oldaláról felém intett. Felemelte, majd rögtön leejtette karját, hogy most. És már kiáltotta is, kérdő hangsúllyal, franciául szintén:

— Szabadság?

A metsző gúny tökéletesen sikerült. Csak úgy hasította a feszes ünnepiességet.

A karzatról már Weszely László is kiáltotta a magáét. Felugrott:

— A fehér rémuralomról beszéljen!

Felálltam. Hirtelen lámpaláz fogott el; a köröttem levők máris rám néztek. Egy revolvert könnyebben elsütöttem volna. Piruló arccal, a vizsgai szavalók torokszorulásával kiáltottam:

— Bitorlók!

Rossz helyre kapott hangsúlyával a szó sántítva szaladt a levegőben. Küldtem utána gyorsan a másikat is:

— Halottgyalázók!

Eddig az idézet. Utána elmondja még Illyés, hogy a rendőrség összeszedte őket, s a Cujas utcai őrszobán (ez az az utca, „hol kissé lejt a járda”, ahogy Radnóti versében írja) igazoltatták őket. „Politzer is baj nélkül esett át a rostán. Most derült ki, hogy már hónapok óta francia állampolgár volt, Maie törvényesen is egybekelt vele.” Egy következő fejezetből, az *Írástudók pezsdülése* címűből, az is kiderül, hogy együtt étkeztek a menzán, sőt: az egész kis magyar diákkolóniának Politzer szerezte meg és osztotta ki az ebédjegyeket. „Politzer már a második évét töltötte a Sorbonne-on, s ami a legfontosabb volt, vizsgázott is... Politzer már a tanári állását is világosan látta: előbb valami párizsi liceumban, aztán valamelyik vidéki egyetemen, végül majd itt a Sorbonne-on.” (Ez csak félig valósult meg: Politzer, akár Sartre, középiskolai filozófiatanár lett: eleinte Cherbourg-ban, Evreux-ban, végül Párizsban.) De jól indult: ahogy Illyés írja, támogatót szerzett magának a professzori karban; tanára, akinek keze alá dolgozott, házasságát is egyengette. Illyéstől tudjuk azt is, hogyan vettek részt mindhárman — a harmadik a kitűnő műfordítóként ismert Weszely László — a magyar munkások tanításában.

Amikor Illyés a *Hunok Párizsban* sorait róttá, Politzer már az ellenállás harcosa volt. „Írás közben — írja Illyés most, az életmű sorozatában megjelent kiadás utószavában *Utóirat 1970-ből* címmel — kaptam az első nyugtalanító hírt sorsa alakulásáról — ezért írtam róla mind kevesebbet: jelleme alakulásának, ifjúkori eszméinek föllevenésével még tán törvényszék előtt is kompromittálhattam volna.”

Illyés Gyula 1925-ben hazajött — és magyar költő lett. Politzer György kint maradt — és francia filozófus lett.

Egy év múlva kapcsolódott össze sorsa Aragonéval. „Amikor megismertem, mondja a francia író, 1924 körül, még diák volt a Quartier Latin-ben. De már kitűnt a *L'Esprit* című folyóirat körüli csoportban, kitűnt a gondolkodás erőteljessége iránti érzékével, valamint a bölcsélet és a történelem hivatalos tanításának üresége ellenében érzett lázadásával; ehhez hasonló értékűt csak Charles Péguy magatartásában látok, amint e század elején szembehelyezkedett a Sorbonne-nal.”

Aragon figyelemmel kísérte Politzer világnézeti és tudományos fejlődését, tanúja volt, amikor barátja fölismerte a marxizmus szükségszerűségét, fölfedezte magának ezt az eszmerendszert. „A marxizmushoz való csatlakozás számára az újrakezdést jelentette. Mélységesen felforgatta életét.” A korábbi *láza*dó most a társadalom megváltoztatásának tudományos módszerét vallotta magáénak. Ritka szorgalommal látott munkához. „Sokat írt, keveset írt alá. Napjait és éjszakáit azzal töltötte, hogy tényeket gyűjtsön össze. Önfeláldozóan járult hozzá, a politikai gazdaságtan ismereteihez, nem az olyan elméletgyártók módján, akik nevüket egy csillogó paradoxonhoz kötik, de mint a laboratóriumi tudós, aki százszor újrakezdi ugyanazt a kísérletet, ellenőrizve a körülményeket.” Nagy tehetségű ember volt, vallja Aragon, kemény ütésű vitatkozó, a gondolkodás mestere, aki egyszerűvé és fénylővé tudja tenni, amit a többiek bonyolulttá és megtévesztővé tettek, összezavartak. A Sorbonne-on nagy visszhangot keltő disszertációt mutatott be.

Lélektani és bölcséleti munkássága előttünk még nem teljesen föltárt. A már említett könyvén kívül magyarul az ugyancsak 1949-ben megjelent *Tanulmányok a francia forradalomról* című gyűjteményes műben olvasható *A felvilágosodás és a modern gondolkodás* című tanulmánya. Párizsban az *Éditions sociales* pár éve három kötetben adta ki válogatott műveit. Ebből a kiadásból merített *A filozófia és a mítoszok* címmel nemrég magyarul is megjelent válogatás. Ebből is kitűnik, hogy Politzer a lélektanban és a bölcséletben is az értelem, a józan ítélet jogaiért küzd mindenfajta divatos és misztikus irányzat ellen. Descartes-ot tartotta első mesterének. Ez a kritikai alapállása jellemzi életművét. 1929-ben Bergson „filozófiai misztifikációját” bírálta, de elemezte és szétszede a behaviorizmus és a freudizmus tévtanait is. A fasizmus előretörése idején, 1939-ben közölte a mostani magyar válogatás címadó tanulmányát: *A filozófia és a mítoszok* címűt, s ugyanabban az évben még a *Mi a racionalizmus?* címűt. A németek megszállta Párizsban 1941-ben jelent meg *Forradalom és ellenforradalom a huszadik században* című tanulmánya ezzel az alcímmel: *Válasz Rosenberg úr Arany és vér c. írására*. A legveszélyesebb mítosz, a fajelmélet széttűzésére vállalkozott ebben, egyenesen Hitler fő teoretikusával szállva szembe. Ha műve elkerülhetetlenül magán hordja is a kor marxizmusának, a némiképp leegyszerűsítő sztálini tanoknak szeplőit, a maga történelmi helyén fölbecsülhetetlen szolgálatot tett a francia közgondolkodásnak és az utókornak is. „Amikor itt Franciaországban — írja Aragon — már nem volt jogunk arra, hogy kimondjuk gondolatunkat, ő még mindig kimondotta. Majdnem két éven keresztül, a németek által leigázott Párizsban, ottmaradt azon a veszélyes helyen, amelyet számára a párt kijelölt, és ahol harcolt a hamis tudósok és hamis filozófusok ellen, akik a szavak sűrű felhőjével álcázták a hitleri seregeket.”

1942 március elején, néhány óra különbséggel tartóztatta le a németbarát francia rendőrség Politzert, Decourt, Solomont. Három hónapig kínzások közepett vallatták őket. Simon Téry, akinek egy másik nagy francia mártírról, Danielle Casanováról írott könyve 1950-ben magyarul is megjelent, sok érdekes és jellemző epi-

zódót följegyzett a Santé-börtön rabjairól. Danielle anyjához írt egyik leveléből idézi: „Velem van két jó barátom, akiket nagyon szeretek: Georges Politzer és a felesége. Nyolcéves kislukát, Michelt, magukhoz vették a nagyszülők, akik a legszűkösebb viszonyok közt élnek. Ezért megkérlek, drága anyám, vedd gondjaidba a kislukát, mintha az én gyermekem lenne.” Leírja azt is, hogy Politzer tartotta barátaiiban a lelket. Volt, hogy dalra buzdította társait, s vidám éneküktől a zord börtön kacagással telt meg.

Végzetüket azonban nem kerülhették el. Vichy rendőrei átadták őket a németeknek.

Politzer György volt a három barát közül az első a vesztőhelyen.

„Mosollyal az ajkán fogadta a golyót — írja róla Tiberiu Bogdán — hiszen pár nappal előbb értesült a nagy szovjet offenzíva elindulásáról...”

„Haláláig énekelte a Marseillaise-t” — jegyezte föl Aragon.

Feleségét, Maïe-t, nem sokkal férje kivégzése után Auschwitzba vitték. 1943 tavaszán tifusz végzett vele, ahogy Danielle Casanovával is. Michel Politzert anyai nagyszülei nevelték föl.

A szovjet *Filozófiai Enciklopédia* 1967-ben megjelent 4. kötete azt mondja Politzer életművéről, hogy az első kísérlet Franciaországban a filozófia legfontosabb problémáinak a dialektikus materializmus nézőpontjából való elemzésére.

Tagja volt a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának. A párt története ezt írja róla: „Lelkes hazafi, teoretikus és forradalmár, a szabadságszerető és haladó értelmiség példaképe.” Eluard „az ellenállás lelkének”, Jean-François Revel „a materializmus Pascaljának” nevezi. Ezt írja még róla: „Ha a francia nyelvű esszé a két világháború között megközelítette a művészi alkotást, ez mindenekelőtt ennek a magyarnak köszönhető.”

